

„Oroszország mint politikai-gazdasági erőcentrum a XXI. század eleji eurázsiai térben – vonzáskörzet, versenytársak, valamint az európai és magyarországi következmények” (K 105914) projekt zárójelentése

2013. január – 2016 december

A kutatás eredeti munkatervét átrendezte a projektvezető, Ludvig Zsuzsa 2013-as sajnálatos betegsége, majd 2014 őszi halála. Ezt követően Deák András vette át a projektet. Mindez végül egy éves késést okozott a kutatásban, ami miatt 2015 vége helyett az csak 2016-ban ért véget. Továbbá az eredeti elképzelések és a projekt kapcsán kötött szóbeli koncepcionális elképzelések és egyezségek bizonyos része az új koordinátor számára ismeretlen volt, így az eredeti munkatervhez képest mérsékelt módosítások és hangsúlyváltások következtek be. Kiváltképp igaz ez a migrációs, illetve a munkaerő áramlásra vonatkozó dimenzióra, amelyeket magyarországi szakértők hiányában végül külföldi szerzőkkel kellett együttműködni és feldolgozni.

Az eredeti koncepciónak megfelelően a putyini időszak világgazdasági térnyerése került elemzésre. Időben ezt a 2000-tól 2014-ig terjedő időszakban határoltuk le, az utóbbi dátumot az olajáresés, a szankciók és az orosz gazdasági recesszió kezdete jelölte ki. Bázisévenként 2000, mint a korszak indulóéve, 2007, mint a 2008-as válság előtti utolsó “békeév”, illetve 2012, mint a válságból való kilábalás éve került kijelölésre. Ezen évek statisztikai horgonyként működtek minden tanulmányban, azokra a táblázatokban és grafikonokban mint kiemelt csomópontokra hivatkoztunk. Továbbá, tekintettel az aktuális folyamatokra, minden témakör feldolgozója kitekintést adott a 2014 utáni eseményekre, az új helyzet teremtette viszonyokra.

A világgazdasági beilleszkedést az eredeti elképzeléseknek megfelelően három tényezőáramlás mentén, az áruk és szolgáltatások kereskedelme, a tőkeforgalom és a munkaerő/migrációs témakörben vizsgáltuk. A projekt mindegyik évében egy-egy dimenzió került feldolgozásra. A projektben együttműködő szerzők kiválasztása is a témakörök mentén történt. Egy részük regionális ismeretekkel rendelkezett (Gyene Pál – Közép-Ázsia; Kiss Annamária – Kaukázus; Deák András – Oroszország; Anton Bendarzsevszkij – Belarusz, Ukrajna; Szunomár Ágnes – Kína; Szigetvári Tamás – Közel-Kelet), mások tematikus alapon járultak hozzá a kutatáshoz (Weiner Csaba – tőkeforgalom, energiapolitika; Deák András – energiapolitika; Meisel Sándor – kereskedelempolitika; Faludi Julianna – migráció). Továbbá jelentős számban vontunk be a kutatásba külföldi szakértőket is, nagyjából egy tucatnyian publikáltak a kutatás során, többségük a posztszovjet országokból (orosz, ukrán, kazah, belarusz), de voltak osztrák, szlovák, finn és lengyel szerzők is. Az ő részvételükre nem terveztek anyagi fedezetet, így az azzal kapcsolatos tevékenységek, szerzői díjak, angol nyelvi lektorálás, egy esetben oroszról angolra fordítás költségeit a pályázaton kívüli forrásokból oldottuk meg.

A kutatás sok tekintetben új megvilágításba helyezte az orosz gazdaság folyamatait. Amellett, hogy a 2000-es évek első évtizedének konjunktúrája kétségtelenül újra a világgazdaság térképére helyezte Oroszországot, a legtöbb trend vonatkozásában a folyamatosság is kitapintható. A korszak folyamán leállt, majd trendszerűen csökkent az orosz gazdaságnak az európai térhez való gravitációja: ez a külkereskedelem vonatkozásában számszerűleg, kiváltképp az importoldalón már a 2008-as válságot követően kimutatható. Hasonló folyamatok indultak el a tőkeforgalom vonatkozásában, a WTO-csatlakozást követően a kereskedelempolitikában és az azzal kapcsolatos harmonizációs tevékenységekben. Bizonyos mértékig kivétel ez alól a munkaerőáramlás és a migráció, ott az európai

célországok különböző funkciókban ugyan, de máig meghatározóak. A súlypontok változásának fő nyertese az APEC-térség, azon belül is a Távol-Kelet (nem kizárólag Kína, hanem Japán, Korea és az ASEAN országok is). Az orosz importoldalon ezen országcsoport súlya megközelítette az EU-ét, exportoldalon a nyersanyagdiverzifikáció mentén további növekedés várható. Ez a növekedés leginkább a posztszovjet térség kereskedelmét, de másodsorban már a nyugati relációkat szorította vissza, jelentős volt a kereskedelempolitika eltérítési hatása.

A mikroszintű és vállalati integráció vonatkozásában a Dunning-féle tulajdoni és lokalizációs szempontok játszották a főszerepet, azon belül is nyersanyagokhoz és a dinamikus növekvő piachoz való hozzáférés. A külföldi közvetlen tőkebefektetések dinamikus növekedésnek indultak, a volt tagköztársaságok bár különböző szinten részesültek abból, de a fontosabb gazdaságokban arányaiban megközelítette a balkáni új EU-tagok szintjét. A 2008-as válság nem jelentett törést ebben a vonatkozásban, ellentétben a 2013-14-es időszakkal. Ugyanakkor jelentős volt a tőke kivétel is (eltérően a legtöbb fejlődő vagy BRIC államtól). A posztszovjet téren belül nagyjából igazolható volt az Uppsala modell (erős volt a posztszovjet térségen belüli komparatív előny), illetve a Jacobides-féle intézményi modularitás (az értékláncok különböző nemzeti piacokon való kompatibilitása) érvényessége. A posztszovjet téren kívül ezek a modellek kevés igazolható eredményt adtak, ugyanakkor továbbra is erős a "push"-motiváció és a hullámszerű tőkemenekülés különböző formái.

A posztszovjet térségen belül az időszakban a gazdaság fundamentális folyamataiban nem indultak be az eurázsiai szintű integratív tendenciák, továbbra is egy lassuló, de létező divergencia zajlott a legtöbb nemzetgazdaság között. Ugyanakkor pár, főleg nyersanyagexportőr állam kivételével nem mutatható ki az alternatív, a posztszovjet éren kívüli vonzáskörzetek megerősödése. Kína Közép-Ázsiában, az EU a nyugati FÁK-tagállamokban játszhat ilyen szerepet, de egyelőre csak a kisebb országok szintjén (Türkmenisztán, Kirgízia, Moldova, Azerbajdzsán) mutathatóak ki ennek markáns jegyei. Bizonyos esetekben, pl. Moldovában, a külgazdasági tevékenység intézményi és strukturális közeledést is jelent, felismerhetőek a közép-európai modernizációs modell gyenge jelei. A magországokban, Ukrajnában, Belaruszban és közvetve Kazahsztánban is továbbra is erős az orosz befolyás, előbbiben a divergens politikai trend ellenére Moszkva súlya nőtt a külgazdaságban. A gazdaságpolitikai-integrációs törekvések kevésbé befolyásolják a térség beilleszkedését, pl. áruforgalom vonatkozásában a WTO-tagság sokkal nagyobb jelentőségű, mint az Eurázsiai Unió kereskedelempolitikai rendelkezései. Mindez továbbra is azt jelenti, hogy a régió világgazdasági integrációja mérsékelt, jelentős a sérülékenység. A migrációs vonatkozásban a térség folyamatai konszolidálódtak. Két nagyobb célterület emelkedett ki: az EU és Oroszország. A politikai indíttatású munkaerő vándorlás háttérbe szorult a gazdasági motivációk mögött.

A posztszovjet régiót masszívan érintette négy államának nyersanyagexportőr-jellege. A járadékos iparágak különböző szinten szőtték át a nemzetgazdaságokat, de a korszak folyamán szinte mindenhol egy tanulási folyamat indult be, a makrogazdasági sebezhetőség, illetve az ebből fakadó válságokat ezek a kormányok egyre hatékonyabban és célirányosabban kezelték. Ennek vonatkozásában viszonylag széleskörű komparativisztikai alapot nyújtanak az 1998-as, a 2008-as és a 2014-es nyersanyag-dekonjunktúrák. Ennek megfelelően Oroszország építette ki az egyik legkonzervatívabb pénzügyi-monetáris modellt, amely alapvetően a hosszabb távú makrostabilitás, a tartalékok megőrzésére fókuszál akár szociális áldozatok árán is. Az importőr országok számára a korszak nyersanyagár-konjunktúrája komoly egyensúlyi zavarokat okozott és az esetek többségében a nemzeti energiámérlegek összeroppanásával járt (Tádzsikisztán, Ukrajna, Kirgízia). Mindez meghatározóvá tette az energiabiztonsági szempontokat is és adott esetben fenyegetést jelentett a szektorra ráépült járadékos-oligarchikus rendszerekre is.

A kutatás folyamán megjelent mintegy 60 publikáció, vegyesen magyar és külföldi szakértők tollából. Kiadtunk öt számot a Kelet-Európa Tanulmányok sorozatban, hármat magyar, kettőt angol nyelven, kizárólag a kutatás tágan értelmezett témakörében. A zárókötet az Akadémiai Kiadó gondozásában jelenik meg 2017 tavaszán, a szerzői kézirat véglegesítésre került, nyomdai munkák vannak hátra. A kutatás során tartottunk hat workshop-ot és a kötet megjelenésekor még három regionális bemutatóra fog sor kerülni. A kutatás időtartama alatt elkészült hét folyóiratcikk, ezek egy része már megjelent magyar és külföldi periodikákban. A magyarországi vonatkozásokat Deák András és Weiner Csaba dolgozta fel és egyeztetés alatt áll a Routledge gondozásában, egy, a kelet-közép-európai orosz gazdasági jelenlétet bemutató kötetben való publikálásuk.

Deák András, 2017 február